„De aztán tettek dologra…”
A gyermek munkába nevelődése

„Gyermekségtől emberségig!”
(Mohay Tamás)

A falusi társadalom értékrendje szempontjából nagyon fontos a paraszti és általában mindenféle munkába való belenevelődés módja, mikéntje, különösen az olyan nagycsaládos, még a térségre sokáig jellemző silány színvonalú szakképzéstől is csaknem teljesen elzárt közösségek esetében, mint a moldvai csángómagyarok. Itt szinte kizárólag a kisebb vagy nagyobb családi közösségben tanulhatták el a gyermekek a munkafolyamatok módját, mikéntjét. A „tanulás”, „beletanulás” kifejezés helyett talán helyesebb is, ha a „belenevelődést” használjuk, mint az „ellesés” szinonimáját, bár – mint látni fogjuk – ezek a jórészt ösztönös tapasztalat- és módszerátadások sokszor elismerésre méltó pedagógiai érzékkel történtek.

Természetesen ez nem moldvai jelenség, még csak nem is az ott élő magyarok jellemzője, hanem a hagyományos társadalmak sajátossága, amit itt a nyelvterület peremvidékén, földrajzi, etnikai és vallási elszigeteltségben élő közösségek jobban és tovább megőriztek, mint a Kárpát-medencében élő többé-kevésbé tömbben, vagy tömbökben élő magyarok. Pozsony Ferenc írja, hogy

> „a csángó falvakban a legkisebb gyermektől a legidősebb családtagig mindenkinek jól meghatározott feladatai voltak az éves agrárkalendárium keretében. Például a kis gyermekek tavasszal és nyáron apróbb állatokra (pl. bárányokra, kecskékre stb.) vigyáztak, a nagyobbakra már teheneket, lovakat is rábíztak. Miközben a gyermekek a falu melletti legelőn őrizték a család állatait, kisebb testvéreikre is ügyelniük kellett. Ahogy cseperedett egy-egy gyermek, már komolyabb feladatokat bíztak rá. A moldvai falvakban a család játszott elsődleges szerepet a fiatalok szocializációjában, s annak keretében a gyermekek szinte észrevétlenül sajátították el a gazdálkodással kapcsolatos ismereteiket. A moldvai családokban a közösen végzett munka nem csak megélhetésüket szolgálta, hanem fontos rituális funkciója is volt: voltaképpen a család egységét és erejét szimbolizálta a külső csoportok előtt.” (Pozsony 2005. 162.)

A hagyományos keretekből kisodródó közösségeknél azonban a gyermek „belenevelődése” már egyre tudatosabban, okítás formájában, közvetlen vagy áttételes módon történik, amit mind erőteljesebben torzítanak a nyelvi, a mentális és a társadalmi-politikai tényezők. Különösen így van ez az olyan kiszolgáltatott és magukra hagyott, sőt sok tekintetben ellenséges környezetben vegetáló közösségekben, mint

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

amilyen a moldvai magyaroké. Erről a folyamatról szeretnék néhány jelenséget bemutatni ebben a Mohay Tamás tiszteletére, kerekszámú születésnapjára készült tanulmányban.

A *hagyományos társadalomba való belenevelődésnek* két nagyobb területét különböztethetjük meg, s már ebben is tükröződött a paraszti élet rendje, ami a férfiak és a nők természetes módon és rendszerint célszerűen szétváló világára oszlott. Ez a gyermekek életében csak fokozatosan alakult ki, de kisiskolás korra már kezdett szétválni. A fiúcskák többször az apjuknak segítettek a házkörüli gazdaságban és a mezőn, a leánykák inkább az anyjuknak a háztartásban és idővel egyre többet saját hozományuk – *észréjük* – készítésével. Kezdetben természetesen nem válik el egymástól a játék és a munka, s az okosabb felnőttek nem is erőltetik a szétválást, sőt. A természetes anyagok, mint a víz, a föld, a homok, a különféle növények, bogarak elsősorban a játékosságot, a játékot, valamint a dolgok ismeretét szolgálják.

Gyűjtögetés

Böjtös időkben megnő az erdőn-mezőn gyűjtött növények szerepe a táplálkozásban, s ezek összegyűjtögetésébe a gyermekeket is széleskörűen bevonták. Pusztinában, akik ismerik a lelőhelyét, azok szedik a legkorábban megjelenő gombát, a *szengyőrgombát*. A Románvásár fölötti Buteában böjt idején kerestek vadhagymát, *kígyóhagymát*, megtisztították, megmosták, összevagdalták, s *borcs*ban – korpából savanyított lében – megfőzték. Mikor megfőtt, megsózták, s úgy ették. *Olyan, mint a hal* – mondták. Sok helyen tavasszal szedik a vadfokhagymát, a *purfokhagymát*, s ott, a mezőn, megsózva, nyersen megeszik. Tavasszal az első vadon termő, ehető növény a *szengyőrsaláta*, lelőhelyét Magyarfaluban a *Szengyőrsalátás* helynév őrzi, a gyermekek előszeretettel keresték föl. Ezt a salátát felfőzött savóban készítik el, s fokhagymaszárral fogyasztják. Frumószán – s bizonyára máshol is – tavaszonként kijártak a gyermekek az erdőbe szamócaérés idején s az ott gyűjtött, csemegeszámba menő gyümölcsöket fűszálra fűzve vitték haza, s ajándékozták annak, akiről úgy gondolták, megérdemli. Csügésen gyermekek szedték és ették a *bakszaka* tavaszi hajtását, de csak amíg ki nem virágzik, mert az után megkeseredik. A vadkörtét sok helyen úgy is eltették a következő esztendőre, hogy ősszel belerakták a *hiu*ban lévő szénába, s ott megfagyott. *Tavasz felé aztán húshagyatban elévették a gyermekeknek. Olyan jó puha volt!* A korábban emberi táplálkozásra használt vadon termő növények jelentős részét már csak állatok részére gyűjtik – vagy már azoknak sem –, a hajdani emberi táplálék tehát takarmánnyá válik. Jellemző ez a folyamat számos vadon termő növényre, így a csalánra, a gyermekláncfűre, a labodára, aztán a tölgy és a bükk makkjára és még sok másra.

Talán a *gyűjtögetés* a hagyományos foglalatosságok közül a leginkább az, amibe a közösségből leghamarabb belekapnak a gyermekek. A szentgyőrsaláta, a papsajt, a különböző gyógyításra szolgáló növények, vadontermő gyümölcsök összeszedése örömteli és hasznos, játékos művelet, a gombák gyűjtése már több felkészültséget, a

tűzrevaló gallyaké pedig nagyobb erőfeszítést kíván. A kisebb patakokban nyaranta még a közelmúltban is lehetett látni kézzel halászó – vagy talán inkább halfogást játszó – gyermekeket.

Házimunka

> „Az ifjaknak télen kötelességük a' barmokra gondot viselni, a' lányok pedig a' bolondulásig ingváll varrásban és apró gyöngy fűzésben töltik téli napjaikat." (Petrás Incze János – Domokos 1979: 1325)

A hagyományos csángó családban a lányok nem kezdhették elég korán a fonás, a varrás és a szövés teendőinek elsajátítását.

> „A két-három esztendős leányka már odakuporodott az anyja mellé, s a hímek szinte a szeme láttára borították be a fehér vásznat. A nagyobb leány pedig maga öltögette az egyszerűbb hímeket a ludak, majd a tehenek mellet, a maga vagy testvére kézelőjén." (Szentimrei 1981: 305.)

Ketresten egy asszony így emlékezett vissza, miként vonták be az érdemi munkába:

> *„Hét esztendeig nem éppen dolgoztattak, bárányokat etetni, játszadozni, annyi vót. Egy zsák burján, egyébre nem tettek. Még vótak kisebbek, kellett ügyeljük egyik a mást. Vótak testvéreim, utánam kettő. Barkocsoltunk, csináltunk bubákat, varrtunk ingeket a bubáknak, mint a gyermek. De aztán, hogy megnőttünk, mondták: »Kell dolgozzál, hogy fizesd le az ételedet.«"* (Gazda J. 1980: 71.)

A serdülőkorba jutó gyermeknek bele kellett tanulnia a gazdasági munkába. A fiú az apja mellett megismerte a szántás-vetés titkait, a leány pedig az anyja mellett a fonás, varrás, szövés főzés dolgait. A kapálást, aratást egyformán kellett tanulni a lánynak és a fiúnak. A leányok előbb fonni tanultak, aztán szőni. A fonást a csepűvel kezdték, aztán a szösszel folytatták, s csak nagyocskán láttak a kenderhez. A nagypataki Andrikánné Csurár Magda így emlékezett: „édesanyám mondta: „*terpentcsem az orszót, hogy terpenjen jól!*" (Gazda J. 1980: 186.) És itt úgy tartották, ha a leány betöltötte a tízedik évét, már maga is szőheti, varrhatja a *szervetet*. A szabófalvi Sászár Vétát ötesztendős korában tette rá az anyja, hogy fonjon.

> *„Csántak edzs kicsi guzsalykát, sz kicsi orszúcskát... sze elszőn gomolyacskát, melliket fontam én, kivitték a malomhoz, sze letették a malomnál, hodzs: ojan szaporánd lejék, mint jár a malom."* (Csoma 2016: 522.)

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Diószénben tiloláskor a pozdorja közül a szegényebbje kiválasztja a tilószakadékot, s azon tanulnak aztán fonni a kisleányok (Szentimrei 1981: 186). Bizony, a csángó fehérnépek a hagyományos világban leányka koruktól életük végéig dolgoztak a kenderrel, gyapjúval. „Tízéves koruktól már fonták a gyapjút, a kendert, a *tilószakadékot, aztán mind feljebb, feljebb.* Duma Margit Bogdánfalván 170 cm-es *hosszúguzsalyára* kicsi *kájért* kötött.

> *„Asz alját lehetőleg küsruhába, takaróba, servetbe csavarta, s úgy kötötte fel guzsalykötővel.”* (Szentimrei 1981: 187.)

De olykor még a legény is rákényszerült erre a leányi munkára, ha nem is mindegyik dicsekedett vele, mint a lábnyiki Laczkó István, aki életrajzában is fölemlíti, hogy

> *„mikor jött a tél, s az asszonyok egész télen fontak, még nekem is fonnom kellett. Én fontam a csepűt, a kendernek a vastagját. Minden este mentem én is, Rózsi néném mellel a guzsalyosba a faluba, ahová esszegyűltek a lányok, s fonták a kendert, a lent, vagy a gyapjút. Egész tavaszig kellett fonjanak. Nekem azért kellett guzsalyasba mennem, mert mi a Gyergyó faluvégén laktunk s tőlünk 300 méterre nem volt egy ház sem, néném félt a farkasoktól, meg a rossz emberektől.”* (Laczkó I. 1974: 95.)

Gazdálkodás

A hagyományos paraszti életben a gyermekkor kezdetének határai nem rajzolódtak ki élesen, vagy ha mégis, hamar elmosódtak, mégpedig minél nehezebbek voltak a közösség, a család külső és belső körülményei, annál hamarabb. Mint Kinda István írja:

> „A csángó családokban a gyermek már néhány éves korától kezdve a családi gazdálkodásban alacsonyabb munkabírású, ám nélkülözhetetlen segítségként szocializálódott. A szülők megbízásából a 7-8 éves gyermek a játék közben az apróbb háziállatokra, vagy a legelésző tehenekre felügyelt. Ilyen körülmények között érthető, hogy a szülők nem szívesen küldték az iskolai időszakban iskolába a gyermekeket. Ráadásul az ottani tapasztalatok gyereket és szülőt egyaránt az iskola ellen hangolták.” (Kinda 2010: 130.)

Annak a nemzedéknek, akiktől az 1960–1980-as években a moldvai népéletre vonatkozó anyagaimat gyűjthettem, gyermekkorát a második, az idősebbekét pedig az első *verekedés* – világháború – árnyékolta be, bár ezt a régebbi veszedelmet a moldvai magyarok számára, ha nem is békévé, de a második szörnyűségeihez képest elviselhetőbbé oldotta az emlékezés. Különösen azok számára, akik a kommün által fojtogatott Magyarországot megszálló román seregek kétes dicsőségében osz-

tozhattak, ha másként nem hát ügyesen hasznosított magyar nyelvtudásuk révén. Hanem az otthon maradottak, az „ember" nélkül maradt töredékcsaládok kínlódásaiból, az idejekorán megkóstolt, felnőtteket is nehéz próba elé állító kenyérkereső munka, vagy annak gyermekként való imitálása, szomorú emlékek sorával kísérte végig életüket. Különösen megnehezítette a csángó gyermekek amúgy sem könnyű sorsát, amikor felborult a paraszti hagyományba való beletanulás nemzedékek sora alatt kialakult rendje, mert hiányzott az egyik láncszem, az édesapa. Jól érzékelhető ez az állapot Bartos Péter István, 1909-ben Pusztinában született magyar ember elbeszéléséből, aki 1943-ban Magyarországra települvén, így számolt be sorsáról Domokos Pál Péternek 1961-ben, a Baranya megyei Szárászon.

> *„Kikerülvén az iskolából utána kellett nézni, hogyan segítsek édesanyámnak, aki özvegyül maradt, mert édesapám elhalt a tizenhatos háborúban, életben maradt ugye három húgom, akik mind küssebbek voltak, mint én, ugyebár azok csak leánygyermekek voltak, nekem kellett hozzákezdeni, hogy segítsek édesanyámnak a mezei munkában."* (Domokos 1994: 266.)

Más gyermekek nem annyira a munka nehézségére, mint inkább a körülmények szokatlanságára panaszkodtak. A szerbeki Ambrus Mircea például így:

> *„Fel kellett keljek, s menjek a marhákval. Édesapám soha meg nem vert, mert én olyan gyermek voltam, nem volt, hogy üljek ingyen. Örökké tett dologra, amit kellett megcsináltam, mindent. Nem volt olyan, hogy nem akartam. Féltem tőle, mert ideges ember volt. Féltem tőle, s édesanyámtól es. Édesanyám egyszer megvert a seprűvel, mikor néhányat húzott a seggemre, úgy mentem, hogy! Te úgy csináld, hogy én mondom neked. Azokot csináld. Nem mondtam, hogy? Nem értesz meg, az anyád luminarikáját. Lumináre mondják a gyertyának. Helyrehozlak én téged. Aztán meg kellett értsem, meg kellett, hogy hallgassam, me ha nem, baj vót!"* (Gazda J. 1993: 34.)

Mikor már akkora lett a gyermek, hogy megindult volna az iskolába, akkor sokszor nem oda ment, mert kellett járni az állatokkal,

> *„akkor fogtam menni a báránykával, kecskével... aztán vertük a lapdát. Kapcából csongolítta össze mámika, sz kötte meg mazdagval, sz dáj bötöj!*[170] *De inkább veszárnap. Mijesz nap nem értünk rea, me kellett mennyünk a báránykákval, kecskével. Tepelődtünk,*[171] *húztuk le a csetike ágát, tepelőgyék a kecske esz, szetulóggyék*[172] *meg hamarább, hogy menjünk haza. Ha megszetulódott jól, akkor szerették, hogy vittük haza. Ha horpac vót, akkor*

170 dai bătăi: add, üsd (rom.)
171 igyekeztünk
172 lakjék jól

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

vissza. Kellett még menni vissza, míg megszatulódott, hogy legyen szatul,[173] *mint a síp, melyikvel csimpolyoznak.”*[174]

A gyermekmunka természetes velejárója volt, hogy a játszadozást összekötötték az érdemi dologgal, az állatok őrzésével, ami aztán sokszor a felelősség rovására ment.

Pusztinából leginkább a *Littyëk* elnevezésű határrészbe hajtották etetni a marhákat a gyermekek. Itt valamikor a 19. században a falu egyik szórvány elődje lehetett, néhány ház, s a körülötte lévő gyümölcsösök nyoma, pár fa még termett az 1960-as években, amikre Nyisztor Tinka később így emlékezett vissza:

Hát a Littyëk… Jaj de jó vót ott a Littyëkbe, mikor a tehenëkvel mëntünk oda legeltetni. Ott ijen kaszálóhej vót, s pont a határ Grigorén felé. Azétt vót jó odamënni, met az ëty hatalmas vőgyszerűség, körbe këreken az a tető, és soká el lehetëtt látni szëmvel. S a közelbe nem vót törökbúzás, më̈g ijesmi, csak legelő, nem kellett a tehenyekre örökké ügyelni, el lehetëtt engedni, sakkoroszt mënt a jáccás. A legizgalmasabb az vót, amikor verekëttünk a zolá köjkekvel. Oda kijöttek a zëszkorcénijak, de durvák vótak… emlékszëm a nagyobb fijúk kövekvel, mëg mindën…, még a szülők is sokszor közbe kellett léppjenek. Nagyon csúnyán verekëttek. Nagy-nagy ritkán kibékültek, de emlékszëm, mi tuttuk, hogy mi a vége annak a nagy baráccságnak. Bisztos, hogy a másik elszólta magát, hogy te bozgor,[175] *s mëgin kezdődött előlröl a verekedës. A fijúk mëntek elől, met azok merészebbek vótak, s mü lëánkák hordtuk a követ. Vót jajgatás. Jött ëgy ijen nagy ló, mongyuk ëgy ijen húszéves, amejiknek nem vót több esze, jöt s istenësën ēvert ëgy pusztinai gyermëkët vagy kettőt ës, sakkor azok úgy elverték, hogy szinte halva vitték el. Emlékszëm csántak ijen parittyákat, s asztán kővel ētalálni a másikot. Nem vót éppen a legegésségësebb játék. De mást ës jáccottunk, nemcsak verekëttünk. Emlékszëm vót ëgy nagyon öreg vadalmafa ott, egész nap aszt mászkátuk. Asztán nagyon lehetëtt ott bújócskázni, met ott ēcsúszott a főd, s ojan hasadékok ës vótak, hogy a tehenyëk belevesztek, asztán ki këllett húznyi. Asztán vót ott rëngeteg somfa, annyi somot szëttünk nyáron, asztán vót kökény ës, ez a kökényszilva. Szóval én aszt a hejet szerettem legjobban az ëtetőhejek közül. Natyhej vót, sok gyermëk ësszegyűlhetët. Itatni ës tuttunk, met ott vót a Littyëk kúttya, asztán bejjebb még lehetëtt vizet kapni a Bëcekúttyánál.*

Az idézett emlékrészletekből kiderül, hogy a csángó gyermekek legelébb az állatok őrzésében kaptak feladatot. Azután a kapa következett. A klézsei Hadarog Luca mesélte gyermekkoráról, hogy amint növekedett,

173 jóllakott (sătul, rom.)
174 dudálnak
175 bozgor: hazátlan (rom.)

„Immár etetni nem mentem többet, megindultam kapálni, ugye 11–12 évesen mentem kapálni. Tanyítottak kapálni, aratni, s attól felé megindult a munka, mindig mentünk nyárba a mezőre." „Aztán megkezdtem a munkát, napszámba menni, ugye bojérokhoz, abból csántam őtözetet, a lábamba a készületet. Édesanyámék szegény emberek vótak, de én mentem s dógoztam, s vettem, mi kellett. Kapáltam, aratni jártam, mindent, mi kellett." (Pozsony gyűjt. 1994: 25–26.)

A kapálás, gondolná a városi ember – meg Mátyás király Sajógömörben asztalhoz ültetett úri vendégei – a világ legegyszerűbb dolga. Pedig hát azt is tanulni kell, s nem mindegy, ki tanítja, hogy tanítja. Ezért mondta büszkén az 1903-ban született lujzikalagori Kozsokárné Bogdán Nyica még hetvenéves korában is, hogy az apja úgy megtanította volt rá, hogy *máig jól kapálok*. Ennek részleteit több visszaemlékezés őrzi, s ezek magva, hogy a szülők azzal ösztönözték gyermekeiket serényebb munkára, hogy az őszi papucs – vagyis cipő – készítés lehetőségét összekötötték a *cékla* – a répa – kapálásával.

„Errébb, mikor kicsit megnövekedtünk, akkor vettük a kapát hátunkra, mentünk kapálgatni, ki mekkorát tudott. Édesapám mondta, ki tepelődik a céklával, annak csináltat papucsokat. Ha resztelitek kapálni, nem kopogtattok a papucsokval. Mentünk regvel el, hogy termődjék jól meg a cékla, hogy legyen mivel csináltasszon apika papucsokat. Kopogtasszunk mi esz. Akkor nem úgy volt, mint maszt, akkor a 15 évesz isz rosszul kapott papucsokat. Csak bocskorkát. [...] *Tátá tanított kapálni. Vitte a mezőre a kapecskát, tartotta így, s megtanóltam. Akkorák vótunk, egy morzsa, s megtanított kapálni."* (Gazda J. 1993: 33–34.)

De a kicsi gyermeknek nemcsak az állatok őrzését és a mezei munkát kellett megtanulni és megszoknia. Nem egyszer a nagyapónak is segítségére kellett lennie, amit sokszor úgy élt meg, hogy kihasználják, mindenhova őt szalasszák, gyenge erejét meghaladó munkára kényszerítik. Olyannyira, hogy még hetvenegynéhány éves korában is alig titkolt méltatlankodással gondolt vissza nehéznek érzett gyermekkorára. A Nagypatakon 1912-ben született Kósa Antal így panaszkodott Gazda Józsefnek az 1990-as években:

„Ott vótam apókámnál, akkor vótam kicsi gyermek, nyócesztendősz. Jaj, parancsol vala édes apókám, Antikám, men csak el, hozz egy kártya vizecskét. Öntsed abba a putyinkába, hogy legyen a disznyóknak mit adjunk enni. Meg kellett töltsem azt a putyinkát cibrével. A godánt[176] *azt kifőztük pálinkának. Annyit csináltak pálinkának, vót egy nagy lívádája apókámnak, s onnan 2-300 litert csináltak. Fiacskám, menj csak, meg kell tölteni*

176 goldán: édes szilva, ringló (goldăna, rom.)

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

azt a putyinkát, cibrés putyinkát, hogy leen mit adjunk a disznóknak, leen mit adjunk a borjecskának. Borjúcska, olyan bikaborjú, nagy vót ott, édes apókámnak. Örökké, minden napra ki vót nekem a baj. Én kellett csak tíz kártya vizet hozzak. Menegettem bé a patakba, sz hordogattam meg a putyinkát, a cibrész putyinkát. Reggel, mikor jött, hintette meg egy kicsi lisztvel, aztán ment, sz tette bé disznóknak. Osztán vót egy bika, annak örökké kellett bár két keldárval. Ej, úgy itta a vizet!” (Gazda J. 1993: 19.) Aztán mikor *„hullani kezdtek a godánkák őszvel, érni kezdtek, egyebet nem csináltam, csak térdemen mentem örökké. Kellett a basónak gyüsszem a godánt. Odahozta a kauszkákot,*[177] *vótak ullian nagy szapuk, ullian kávászok, na fiam, ha kettőt meg bírsz tölteni, akkor jó. Akkor elég. Hatvan, hetven kiluszak vótak azok a kávaszapuk. Kávából vótak, vót fenekük alul, a szélei összesírítve. Vót vaj négy nekije. Hozta a kertbe, sz tette le, sz hozott egy ullian rongyot, hogy reatérgyejjek. Mikor rázni kezdte, verve vót a fődgódánval. Szép vót erőszt a fődön. Veszem vala gereblyészkét, sz húzom vala gereblyével. Sz frecskelődött el. Nem kellene elfrecskelődjék, aszongya, met akkor menen ki belőle a lé. Gyüsögesd fel kezecskédvel, szépen hányjad bé, s asztán én öntöm bé putyinába. Nagyok vótak azok, gyet negyven-ötven kilu, sz hatvan. Öntötte bé kádba. Ott van a kölkeske, gyűssze fel! De nekem nem adott semmit, gyelok.”* (Gazda J. 1993: 33.)

De ha vénségére méltatlannak is érezte a gyermek ezt a bánásmódot, végülis így tanulta meg a paraszti munka fortélyait, mesterfogásait, a „szakma” lényegét. Hogy aztán felnőve „mindeneknek mestere” legyen. A leányoknak szinte ugyanúgy kellett ismerniük a gazdasági munkák teljes körét, mint a fiúknak. A Szeret baloldalán lévő Ketresten élő Gáspár Jánosné Iván Katinak még a szőlőmetszést is megtanította, vagy legalábbis tanította az apja,

„me kellett menjen a verekedésbe, akkor elvitt a szöllőbe, megmutatta, hogy kell letakarítsam a bokrot. Levágott vagy két bokrot, s ideadta az ollót: »Immá, fiam, vágjad magad.« Ő nezte s én vágtam. Mondta: Így jó, így nem jó, itt vágjad így! S megtanított vesszőt vágni, ahogy kellett. Me nyomorúság vót, verekedés ideje vót, kínos világ vót.” (Gazda J. 1980. 71.)

A gyermek munkára fogásakor, munkába szoktatásakor a tanítás eredményessége jórészt azon múlott, hogy mennyire volt az adott tevékenység mestere az, aki oktatta a fiát, unokáját, vagy általában a fiatalabbat. Jó példa erre a pusztinai Kaszáp István, aki szívesen megosztotta velem tudását és roppan érzékletesen magyarázta, a kaszával és a kaszálással kapcsolatos – nagyapjától hallott, tehát három nemzedékben halmozódott – ismereteket. Mert nagyon fontos volt, hogy a serdü-

177 fából vagy kéregből készült edény

lő legény idejében megtanulja a kasza célszerű használatának mikéntjét, különben egész életére kínlódás lesz számára ez az egyébként örömteli munka.

> „*Tátám tett a bal hónom alá összegyűjtött szénából egy csomót, s aszonta: azt a csomót le ne ejtsem. Na, fogd meg ezt a csomót! Ez azt jelentette, hogy csak kaszálj, de ne tégy így* – két kezét előrenyújtja. *Ne meríts, hanem csak így* – karját a testhez közel tartja. *A kasza felszegése fontos, s amikor meg kell verni, ne foggasd ki hullámosra, fogazottra. A hóna alá a fűcsomó azétt volt, met ha így técc* – kinyújtja a karját –, *akkor nagyot merítesz. S aki nagyot fal, az megnyuvad. Tátám azért tette ide a gomoját, hogy én ne merítsek nagyot. Te így szokd meg, így merítsél szépen. Ha így tettem* – kinyújtja a karját –, *kiesett a gomoja, s tátám szidott meg. Esént kiesett a gomoja. Fogd meg bré, ne essék ki! Így tanított engem kaszálni, s ez volt az értelme, hogy ne terüljek nagyot. Tanítás volt az is, hogy a kasza alatt egy vesszőt tudj elhordozni. S ne álljon bele a kasza éle a fű alá. Nagyot ne meríts, alája ne vágj be. Nem muszáj, ha nem marad olyan leborotválva es, há még ki is kell nőjjön, ugye?*”

Így termettek a jó kaszások, akik ki is tudták verni a kaszájukat. Mert a kisgyermeket a 20. század derekán született nemzedék még kivitte a mezőre. Nemcsak hogy munkára szoktassa, hanem azért is, mert a fiatal és az idős munkájára egyaránt szükség volt. Csak az utóbbi néhány évtizedben alakult ki az a – még nem általános – szokás, hogy a gyermekeket nem tanítják meg dolgozni, állatokra sem kell vigyázniuk, csak otthon ülnek, tévéznek, mobiloznak, jobb esetben tanulnak. (Nyisztor 2013: 25.)

Iparosság

A Bandinus féle, 1646-ban készült összeírás magyar családnevei azt mutatják, hogy abban az időben a moldvai magyarság jelentős szerepet játszott a tartomány kézművességében. Az összeírt 966 személy 428 család nevében a következőket találjuk: *Mészáros* (17 család), *Kádár* (13), *Diák* (vagyis kántor 12), *Fazekas* (12), *Varga* (11), *Kántor* (7), *Kerekes* (4), *Szabó* (2), *Tálas* (2), *Vincellér* (2), továbbá egy-egy *Ács, Áros*, *Bárdos*, *Borbély*, *Halárus*, *Kocsmáros, Lakatos, Mesterke, Molnár, Puskás, Szakács, Szíjgyártó, Szitár* (Hajdú 1980: 23) – vagyis szitakészítő. A családnevek több mint ötöde tehát valamilyen kézműves mesterségre utal. A különböző szakmákhoz szükséges ismeretanyag nyilvánvalóan elsősorban családon belül öröklődött; a gyermek apja műhelyében, szerszámai között nőtt bele az adott mesterségbe, de az iparos családok közötti házasságok révén keresztirányú mozgások is lehettek. Az iparosságnak és a kézművességnek ez a viszonylagosan nagy aránya azonban elsősorban azokra az évszázadokra volt jellemző Moldvában, amikor még a városokban is számottevő arányban éltek magyarok. A milkói római katolikus püspökség

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

fennhatósága alá tartozó Tatroson a 16. században „számos magyar és szász kézműves és sóvágó élt” (Binder 1982: 120). Huszváros görögkeleti püspökségének magyar kézműves alattvalóiról – egy asztalos és egy szűcs – ír egy 1632-ből való forrás (Binder 1982: 124). A 18. századtól azonban ez a helyzet megváltozott, a háborúk pusztításai és a nyomukban járó éhínségek, járványok következtében a városok magyar lakosságának nagy része elpusztult, visszamenekült Erdélybe, vagy elrománosodott.

A falvakon megmaradt magyar népesség a munkamegosztás tekintetében szinte egységesnek tekinthető, és elsősorban földműveléssel foglalkozott. A kézművesség csak néhány mesterség tekintetében alakult ki, mint a fazekasság és a kosárfonás. A gazdálkodáshoz szükséges szerszámokat a parasztember hagyományos tudásával állította elő, vagy szükség esetén javította, s ez a gyakorlat tette „ezermesterré” az akkori embereket, akik – a tréfás székely mondás szerint – *mindenhez is* értettek. Ez a fajta tudás ugyanúgy szállt aztán apáról fiúra, mint az, ami a hagyományos gazdálkodáshoz kellett.

Az első világháború után azonban – mint Kós Károly írja:

> „a parasztság fokozottabb igényekkel lép fel az ezermesterekkel szemben. Ennek kielégítését részben lehetővé is teszik az újabb szerszámkészítő eszközök, de a megszaporodó eszközökkel már nem is mindig tud bánni ugyanaz az ember. Megapadnak tehát az ezermesterek, s megjelenik a falusi társadalomban az ács, a kerekes, a kádár – majd itt-ott – az asztalos, s akadnak, akik ráállnak az addig cigányfoglalkozásnak tartott kovácsmesterségre is.” (Kós 1976: 142.)

Azt, hogy egy magyarfalusi csángó gyermek miként tanulta volt ki a kovácsmesterséget a két világháború között Moldovában, jól megismerhetjük egy később, fia által leírt visszaemlékezésből. A gyermek sajátos módon nem „nulláról indult” az iparos világba, édesapja viszonylag jól kereső tímármester volt, aki megengedhette magának, hogy a gyermekeit beadja egy mester mellé inasnak, ami korántsem volt olcsó elhatározás. De a gyermekek számára sem lehetett könnyű feladat, mert a két fiútestvér közül csak az egyiknek sikerült felszabadulnia. Így emlékezett a kezdetekre az időközben Baranya megyébe telepedett naplóíró:

> *„Apával együtt megyek a* [kovács]*mesterhez, megbeszélni a továbbiakat. Szerződést kell kötni. A megállapodás a mester, a szülő és az inas között született. Elő lett írva, hogy a szülőknek miből mennyit kell leszállítani a mesterhez burgonyából, sárgarépából, zöldségből, hagymából, búzából, kukoricából, babból, borsóból, lencséből; hetente baromfit…* […] *Aztán megkezdődtek a napi teendők, a műhely kitisztítása, kisöprése, jó nagy műhely volt,* […] *három nyelven ment a beszéd: államnyelven, anyanyelvemen és a mester anyanyelvén.”*[178]

178 németül

Második évben következett lóvasaláskor a szerszámok kézbeadása; aztán a patapucolást is rábízták, később a patkó felverését is; majd átvette a segéd helyét, akkor már fizetés is járt. A harmadik esztendő végén levizsgázott és megkapta a mesterlevelet. Ő volt falujában az első kovács. (Jankó 2018: 6, 9, 14.)

Ismerve a moldvai magyar települések iskoláiban folyó oktatás gyalázatos helyzetét, hiszen szegény csángócskák kezdetben egyetlen szót sem értettek az idegen, államnyelvű tanításból, s jó, ha az iskola végeztére – vagy abbahagyásának idejére – fölfogtak valamit a tananyagokból. Elképzelhetjük, hogy innen továbbjutva, ezt a hároméves mesterképzést milyen nehezen és milyen kevesen tudták elvégezni, még ha rá is adták a fejüket. Ezért volt a moldvai csángó falvakban a sok iskolázatlan, csúnya szóval „kontár" iparos, akik között természetesen lehetett jó néhány kiváló munkát végző, „amatőr" kovács, asztalos, szabó és egyéb „mesterember", ha nem is volt államilag elismert mesterlevelük.

A szolgálat

A moldvai csángómagyar falvakban a serdülő gyermekek számára szokásos hagyományos foglalkozásokon kívül voltak egyéb lehetőségek is, amik egyaránt szolgálták a későbbi keresetet, a társadalmi életben való eligazodást, vagyis az életrevalóságot, és – talán ez a legfontosabb – a család megélhetését, hiszen a gyermeknek nemcsak a munkája, de a keresete is bele volt kalkulálva a család költségvetésébe (Nagy O. 1994: 84). Ez pedig a *szolgálatra szegődés* volt. Az időnként és helyenként változó, hol szűkösebben, hol bővebben rendelkezésre álló lehetőségek között voltak, amik megalázó és voltak amik – talán így utólag – vidámabb, még holmi büszkeségre is okot adó emlékeket hagytak a gyermeki egyéniségben. Persze sok múlott azon is, hogy a különböző körülményeket miként élte meg a gyermek, miből mit tanult a szolgálat során.

Az 1908-ban Lábnyikban született Laczkó István gyermek- és kamaszkorában számos helyen szolgált és mindenhonnan voltak jobb és rosszabb emlékei. Tudjuk, hogy édesapja is harmincesztendős koráig árva gyerekként szolgált a szomszédos Găiceana község akkor még Unguri (ma Arini) nevű falujában, tehát megvolt a családi példa. Eszes gyermek lévén rendszerint könnyen feltalálta magát, és a nehezebb helyzetekből is nagyobb bajok nélkül keveredett ki, de talán legfontosabb tulajdonsága volt, hogy mindent megfigyelt a körülötte lévő világból és mindenhonnan felszedett valami hasznosíthatót, vagyis mindig tanult valamit a vele történtekből. Így válhatott később olyan „vezéregyéniséggé", aki 1947-ben, amikor 13 lábnyiki magyar család Magyarországra költözött, felelősen szervezhette az áttelepülésüket. (Laczkó 1974: 317.) Sorsa tehát, ha nem is tipikus, a helyzetek, amikbe gyermekként került, többé-kevésbé jellemzőnek tekinthetők a moldvai gyermekek munkába nevelődése terén. Bár az talán kirívó eset, hogy valaki 12 éves korában az állami adminisztrációban kezdje a szolgálatot, mert vele ez történt. Az első világháború végeztével ugyanis rendelet jött, hogy írják össze a falu lakosságát, mert azok a csa-

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

ládok, ahonnan részt vettek a *verekedésben*, földkiegészítést kapnak. Lábnyik elöljárója azonban nem tudott sem írni, sem olvasni, ezért – mint Laczkó István írja – „engem vett maga mellé és írtam, amit az öreg mondott. Jól emlékszem, hogy a falunkban 82 család élt akkor” (Laczkó 1994: 95). Még abban az időben egy csobán mellé került juhokat őrizni, s fejéskor *monyatorkodni*.[179]

> *„Amikor fejtek én hajtottam az állatokat az* esztrungába.[180] *Jó dolgom volt – emlékezett vissza 1979-ben –, én írtam essze a birkákat, én számoltam ki mennyi túró jár az embereknek.* [...] *Este fejés után kihajtották a juhokat egy-két órára, s engem otthon hagytak, hogy főzzek málét. Én addig még nem főztem soha, s hogy gyorsan főzzem, mikor melegedett a víz azonnal beraktam a lisztet és kevertem, aztán rögtön kiborítottam az asztalra. Amikor hazajöttek a csobánok és leültek az asztalhoz egy nagy tányér túró mellé, az a málé, amit én főztem olyan volt, mint a tészta: ehetetlen. Az öreg vett egy darabot, odavágta az ajtóhoz, az odaragadt, mint egy darab sár. Szidott, új málét főzött, s azt mondta én nem fogok enni. De én voltam az első, aki asztalhoz ült. Nem nagy fizetésem volt, egész nyárra 15 kiló túró, amit apámék jóízűen elfogyasztottak.”* (Laczkó 1994: 96.)
>
> *„December elején elmentem apámmal az erdőbe métert csinálni.*[181] *Hétfőn feltarisznyáltuk magunkat egy hétre való élelemmel, üstöt, fazekat, kukoricalisztet, amiből málét főztünk az erdőben, mert nem jöttünk haza egy hétig. Az első nap bódét kellett készíteni, amiben éjszaka háltunk. Másnap nekiálltunk fát dönteni, de milyen fák voltak! Bükkfa és olyan vastag, hogy négyen sem értük be öleinkkel. Délig még csak félig se értünk be a fűrészszel, délután addig ástuk, vágtuk a fejszékkel, hogy estétre kidőlt, s akkorát lőtt, mint egy ágyú. Másnap kezdtük a felfűrészelést, de nem mentek a fűrészek, mert se apám, se a másik ember nem értett a fűrészfenéshez. Apám kárinkodott, s amennyicske szalonnát vittünk, hogy rárántsunk a babra, kezdte kenni a fűrész vasát, hogy csússzon jobban, ha nem es vág, de úgyse ment. Egész héten csináltunk négyen 4 méter fát, összesen 120 lejt, a többi ember naponta 5-6 métert csinált. A másik héten azt mondtuk apáinknak ne jöjjenek, menyünk mi ketten. Szívesen vállalták es. Mikor beértünk az erdőbe, mondtam egy embernek, bácsi, fenje meg a fűrészünket, megfizessük. Adtunk neki egy pakli dohányt. Az ember, ahogy reszelte a fűrészünket, úgy lestem, hogy csinálja. Többet soha nem volt szükség segítségre, mert én megtanoltam fűrészt reszelni. Elkezdtünk fűrészelni, úgy ment, hogy gyönyörű volt dolgozni vele. Ketten egy héten csináltunk 15 méter. Akkorák voltunk – tizenöt évesen –, hogy a méter mellé tuskót kellett hengeríteni, hogy fel tudjuk rakni a hasábokat. Így csináltuk egész tavaszig ketten, és*

179 monyator: juhászbojtár (mănător, rom.)
180 esztrunga: juhfejő hely (strungă, rom.)
181 a favágás köbméterre történt

szép pénzt vittünk haza. Később nemcsak a munka fortélyát tanultuk meg, hanem a huncutságát is. Zsidók voltak az erdők tulajdonosai, adtak előlegbe túrót, halat, lisztet, fűrészt, reszelőt, fejszét és levonták a fizetésből. Mi es vettünk lisztet, túrót, fűrészt, reszelőt, mindent, ami csak kellett, de nem a mi nevünkre, hanem a hóttakéra, akiket soha nem találtak meg. Még azt is megtettük, hogy ahol a méterek át voltak véve és lefestve, mi azokat a végeket lefűrészeltük és újból számba adtuk." (Laczkó 1994: 100.)

Hát ez is az élet iskolájához tartozott!

„Tavasz után nem dolgoztunk többet az erdőben, apám beadott egy bolgárkertészhez nyárszámosnak márciustól novemberig. Könnyen telt a nyár, szerettem a kertészkedést. Kerek öt esztendőt töltöttem ennél a gazdánál a Lábnyikkal szomszédos Parincselben. Megtanoltam a kertészet minden csínját, hogy kell palántázni, öntözni, kapálni. Voltunk nyárszámosok 30-35-en, ha nem bírtunk a munkával, napszámosokat is fogadott a gazda. Jól meg is fizette, rendesen kosztolt, az utolsó években 9000 lejt fizetett, ami az időben nagy pénz volt, s én mind hazavittem apáméknak. Voltak közöttünk románok és magyarok, három sánta, egy félszemű, egy púpos hátú, két süket-néma. Volt mivel szórakoznunk." (Laczkó 1994: 101–102.)

„Miután befejeztem az iskolát, beadtak Nenestre szolgálni egy nagy román polgárhoz, akinek volt vagy 50 juha és én őriztem. Jól is éreztem magam, őriztem a juhokat rendesen, volt neki két velem egykorú lánya, akikkel sokat játszottam, jól éreztem magam. De nem elégedtek meg annyival, hogy az állatokat őrizzem, hanem rátettek otthon mosogatni, sepregetni, s egyéb piszkos munkákat elvégezni. Erre nem voltam hajlandó, nagyon utáltam. A gazdasszonyom azt mondta: ebből a kölyökből nem lesz jó szobalány és a seprűnyéllel elvert. Másnap ki se hajtottam a juhokat, hazaszöktem. Kérdezte édesapám: – Mi van fiam, kitelt az esztendő? – Kitelt apám és többet nem megyek ehhez az olához, én nem fogom nekik a hugyos fazekjaikat kivinni a házból, mert utálom. Szegény édesapám megint gondolkozhatott, hová tudna beadni?" (Laczkó 1994: 98.)

A munkára nevelésnek tehát megvolt a hasznos és a haszontalan oldala, voltaképpen a felnőttekkel való együttmunkálkodás volt a formája, aminek során a pozitív és a negatív példák hozták meg a kívánt eredményt.

A társadalmi együttélésre való nevelés, nevelődés

A moldvai magyar falvak társadalmának kívülről egységesnek tűnő közösségéről Pozsony Ferenc megállapítja, hogy az befelé jól meghatározott családi, rokoni, nemzedéki és nemi csoportokra tagolódott.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

„Közösségeikben – írja – az egyén egyetlen elfogadott társadalmi állapotának csak a házasságban való élést tekintették. A vénlegényeket és a pártában maradt lányokat a legtöbb településen lenézték, folyamatosan gúnyolták. A 20. század elejéig a lányok 16-17, a fiúk pedig 17-18 évesen léptek házasságra, a II. világháború utáni évtizedekben azonban ez a gyakorlat megváltozott, a nők 20-26, a legények 24-30 éves korukban házasodnak. A házasságkötéssel létrejött kiscsalád tagjai folyamatos kapcsolatban állnak nemcsak a szüleikkel, hanem a tágabb rokonsággal is.” (Pozsony 2008: 297.)

Ahogy a moldvai csángómagyarok és a szomszédságukban élő románok kapcsolatai és találkozásai a polgári korban gyakoribbá váltak, a rokonsági terminológiai rendszer is tovább gyarapodott román eredetű kifejezésekkel, mint *bunika* ’nagymama’, *tátám* ’apám’, *nyepót* ’unoka’. De azokban az északi csángó falvakban is magyar terminusokkal élnek, ahol a hétköznapok során már nem beszélik őseik nyelvét. A rokonsági kifejezések nagyon sok régies szóalakot megőriztek napjainkig, pl. a *lér* ’idősebb nőtestvér férje’ stb. Közösségeikben *vérem*nek, *vésárom*nak, *mátkám*nak nevezik egymást azok a barátok, akik ezt a kapcsolatot fehérvasárnapon sajátos, tojáscseréléses szertartással megpecsételték.

Ezeket a vérszerinti- és műrokonsági kapcsolatokat aztán rendszeresen és folyamatosan ápolják, frissítik, ellenőrzik. De mert a moldvai magyarok többsége az elmaradott és eltorzult állami oktatási rendszer következtében hagyományos műveltségét csak szóbeliség útján tarthatja életben és örökítheti, nagy jelentősége van körükben a kisebb-nagyobb ünnepi alkalmak családi, rokoni találkozóinak, beszélgetéseinek. Amikor a modernné torzult társadalmi élet még nem távolította el egymástól a nemzedékeket és a rokoni szálakat, tanulságos volt megfigyelni, hogy egy-egy búcsú, menyegző, temetés vagy más alkalommal miként tájékozódnak a szűkebb és tágabb rokonsági – vagy akár a szomszédsági – körben a legutóbbi összejövetelük óta történt eseményekről. Ezeken az alkalmakon az egymást régóta nem látott családtagok hosszasan kérdezgetik egymástól, hogy kivel mi történt, újra és újra elmondatják, sőt maguk is elismétlik, tulajdonképpen memorizálják a történteket, az évszámokat, a személyeket, megfigyelésem szerint jóval eredményesebben, mint mi, írástudók, akik már elszoktunk az efféle fejbentartási gyakorlatoktól. A kényszerűségből szóbeliségben élő csángók számára azonban fontos ez a rokonságban való eligazodás, az ahhoz való kapcsolódás, beilleszkedés szempontjából. Amelyik gyermek ilyen gyakran ismétlődő családi beszélgetésben nőtt fel, az el tudott igazodni a tágabb családi kötelékek között, amin keresztül kapcsolódott közössége egészéhez.

Ha a legény elérte a 16 évet, beavatták a legények sorába. Ez a *sorolás* Lábnyikban úgy történt, hogy amikor a legényke először kiment az utcára este, meg kellett igyék a templom előtt *Bács-kúttyából* három bögre vizet, jó félliteresket, egymás után. Ez után mondták, hogy na, *mától te es legény vagy!*

„Attól kezdve felmehettünk a templom kórusába, mert addig a misén az oltár előtt ültek a gyermekek, hogy legyenek szem előtt, mert bizony sokszor

összeverekedtünk a templomban is. Kaptunk az öregektől fülhúzást, meg pofont is." (Laczkó 1994: 97–98.)

Persze „jó szóval is oktatták" a szülők a gyermekeket. A nagypataki Csurár Antiné Barbócz Madi mesézte édesanyjáról:

„Ő szegény – a ziszten nyugissza, mer megvan halva – mindig mondta: Engem hallgasszatok meg, met én nektek édeszanyátok vagyok. Ne máj legyetek parasztok. Legyetek eszesszek! Ne máj kacagjon a világ! Nem szidott, met ha megcsáltuk, amit ő parancsolt, osztán az a mienk vót. Ullian jó asszony vót, erőszen. Abba tepelődött, hogy csánjon gúnyát nekünk, ne máj vágyjunk ki a világból... Legyen eszetek – mondta –, ne eresszétek el az eszeteket." (Gazda J. 1993: 23.)

Egy ketresti asszony pedig így emlékezett a szülői nevelés gorombább formájára:

„Nem verekedtünk, nálunk nem volt szabad. Tátim hamis ember vót, s mikor megmondta: mensze erre a dologra! El kellett hallgassak. Még megpallt egyszer-egyszer, akkor, kicsi korunkba. Azt mondta: fiam, vedd az ostort, s hajtsd itatni a teheneket. Én azt mondtam: csak ingemet küld? Még van más es, küldjön mást es. Elvette az ostort, s adott kettőt. Futtam, mint a bolond, többet nem még feleltem vissza neki, mert féltem." (Gazda J. 1993: 33.)

Külsőrekecsinben így nevelte az unokáját a nagyanya:

„evés után az asztal helyét le kell seperni, az ételes edényeket el kell mosogatni, met ha nem, Szűz Mária egész éjjel ott ül és sír! Ez nagy vétek, s számát vettük, hogy nem tudunk jól aludni éjjel, ha nem takarítjuk el az ételmaradékokat az asztalról s a földről!" (Nyisztor 2013: 38.)

A fiatalok közösségi szocializációjának fontos eleme volt az a jelenség, amit a néprajztudomány a köszönés rítusát helyettesítő *szólás*ként tart számon és általában is jellemző a hagyományos falusi közösségekre, ahol elvileg mindenki köszön mindenkinek, de nem a már régen személytelenné vált „Jó reggelt" „Jó napot!", vagy pláne „Kezitcsókolom!" formulával, hanem a közösséghez való tartozás kisebb-nagyobb jeleként a helyzet tudomásulvételétől a rutinos vagy az őszintébb érdeklődés számtalan változatával. (Vargyas 2008.) Ezeket természetesen nem „tanulva", vagy éppen „okíttatva" sajátítja el a különböző korú gyermek, hanem a hagyományba belenőve, tapasztalati úton ragad rá. Az 1990-es évek derekán egy 15 éves forma leánykával járkáltam Diószénben, s összeszámoltam, hogy néhány óra alatt több mint negyven különböző tartalmú köszönést helyettesítő, de annak szerepét betöltő módon szólt a falustársaihoz. Máig bánom, hogy egyéb dologban járva nem jegyeztem föl ezt a gazdag szólás-kincset, de azóta sem felejtem el, hogy az a gyermeklány mi-

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

lyen természetes biztonsággal ítélte meg, hogy az illető távolodik vagy közeledik-e az otthonához – vagyis *Jövöget?* vagy *Meneget?* –, s hogy a szembejövő, vagy a kapuban kiálló, esetleg bennünket megelőző személy közelebbi vagy távolabbi rokonságban, vagy csak ismeretségben van-e a leányka családjával, s pillanatnyi gondolkodás nélkül, beszélgetésünket szinte meg sem szakítva „vetette oda” az általa legmegfelelőbbnek tartott – s bizonyára az is volt – köszönésként alkalmazott szólási formulát. Akkor is úgy éreztem és érzem ma is, hogy ez az *otthonosság* legtartalmasabb megjelenése, amit csak úgy, szinte csak azzal a módszerrel sajátíthat el – építhet rá az öröklött képességekre – a felnövekvő nemzedék, mint a fecske a rovarfogást, vagy a macska az egerészést.

JÁNOS TÁRSASÁG